

Christian Thams:

Industrigründer, storviltjeger og kolonieier

Christian Thams sitter på en død flodhest ute i en elv i Masai Mara under en jaktsafari i Kenya i ca. 1914.

Foto: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

Han er mest kjent som mannen bak stor-konsernet Orkla.

Men **Christian Thams** sto også i spissen for en nærmest privat koloni i Afrika, med flere tusen arbeidere.

Av **ÅSE KARI GRAVRÅK**
Frilansjournalist

Christian Thams (1867-1948) var en usedvanlig initiativrik forretningsmann. Han var gründeren av det som i dag er Orkla ASA, han bygget Norges første elektriske jernbane og var arkitekten bak verdens første ferdighusfabrikk.

Det som ikke er like kjent, er at han drev stort innen plantasjoner, gruver og handelsselskaper i Afrika. Selv om Norge ikke hadde egne kolonier, var Thams en av flere norske forretningsmenn som utnyttet mulighetene koloniseringen av det afrikanske kontinentet åpnet for.

Thams kontrollerte flere tusen arbeidere på plantasjonen Société du Madal i Mosambik.

Eliteskole i Sveits

Christian Thams ble født i Trondheim og vokste opp i et miljø som stimulerte til

nytenkning. Flere i familien hadde kreative og kunstneriske anlegg, og både faren Marentius og farfaren Wilhelm August var kjente entreprenører i sin samtid.

Christian var bare 12 år gammel da han ble sendt til Sveits på treårig eliteskole. Han utdannet seg til arkitekt og etablerte eget firma i Nice i Frankrike.

At han hadde teft og var en handlingens mann, viste han allerede som 20-åring da et stort jordskjelv rammet områder ved Den franske riviera. Thams fikk ideen til å sette opp trehus av bedre

Christian Thams

- ❑ 1867-1948
- ❑ Født i Trondheim.
- ❑ Utdannet arkitekt i Sveits og Tyskland.
- ❑ En av samtidens mest energiske og kreative forretningsmenn i Norge og utlandet.
- ❑ Flyttet til Paris og ledet flere selskaper i Øst- og Vest-Afrika, bl.a i Mosambik, Senegal, Mali, Etiopia og Kenya.
- ❑ Konsul for Frankrike og Belgia i Norge, og senere Monacos offisielle sendemann hos den franske presidenten.
- ❑ Dekoret med en rekke ordener.
- ❑ Rammet av økonomiske vansker og helseproblemer i mellomkrigstiden.
- ❑ Gift to ganger: Fra 1886 til 1912 med Sarah Sybille Françoise Antoinette Éléonore de Spengler og 1921-45 med Mathilde Fredrikke Christiansen.
- ❑ Thams døde i Paris. Han er gravlagt i Menton på Den franske riviera.

- ❑ Thams drev først med prefabrikkerte trebygninger. Senere sto han i spissen for gruvedrift og jernbane i Orkdal.
- ❑ Ble svært velstående og var en kjent person i sin tid, blant annet på grunn av en konflikt med arbeidere.

Kilde: Norsk biografisk leksikon

Brudebilde av Christian Thams (til venstre) og Éléonore, baronesse de Spengler, sammen med hans forlover og moren Emilie (Emily). Bryllupet fant sted i Vevey i Sveits i 1886.

Foto: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

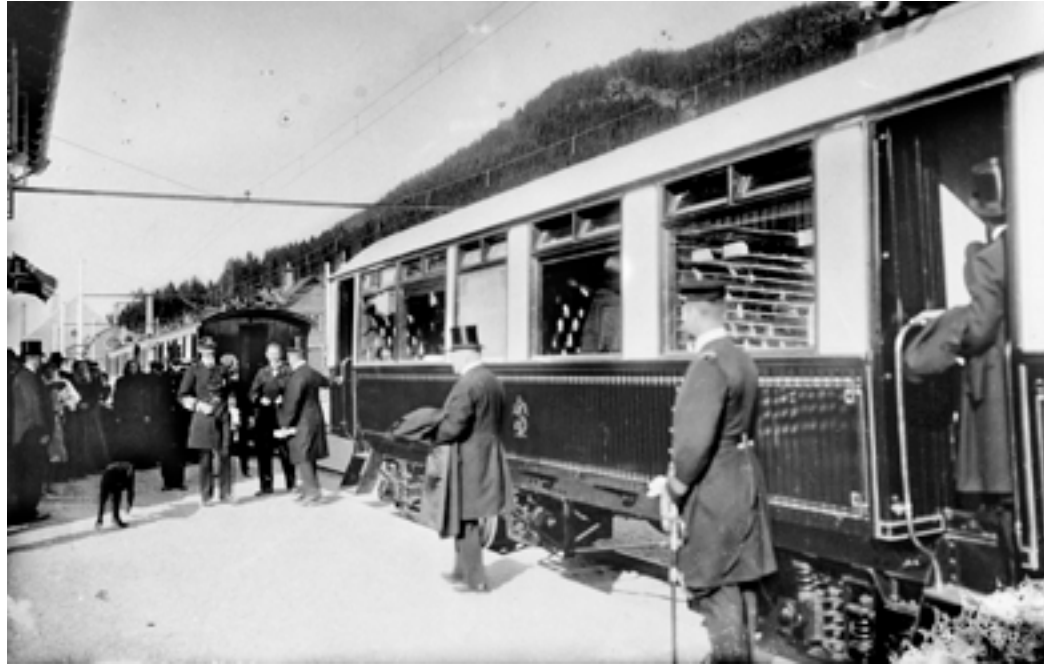
kvalitet som kunne tåle slike rystelser. I tett samarbeid med familiebedriften M. Thams & Co på Orkanger lyktes han med å eksportere lettbygde trevillaer, og Strandheim Brug ble verdens første ferdighusfabrikk.

Begynnelsen på Orkla

Christian Thams er kanskje først og fremst kjent for stiftelsen av Orkla Grube-Aktiebolag og Thamshavnbanen. Det var mens han ledet Strandheim Brug han begynte å planlegge gruvedrift i industriell skala i det gamle kobberverket på Løkken.

For å kunne drifte Norges største svellekisgruve lønnsomt og rasjonelt var det nødvendig å få ned transportkostnadene. Thams så på mulighetene for å anlegge en jernbane fra Løkken Verk og ned til havnen ved Orkdalsfjorden. Selskapet Salvesen & Thams ble etablert og fikk konsesjon på drift av elektrisk jernbane.

Banen ble døpt til Thamshavnbanen. Den ble høytidelig åpnet av kong Haakon i juli 1908. Etter den offisielle åpningen var det stor feiring med kongen og andre prominente gjester hjemme hos Thams på Bårdshaug herregård på Orkanger.

Christian Thams ønsker kong Haakon 7. velkommen om bord på Thamshavnbanen 10. juli 1908. Den var Norges første elektrisk drevne jernbane. Foto: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

Christian Thams foran teltet på savannen et sted i Kenya eller Tanzania, trolig i 1914. Mathilde (Matty) Christiansen, som Thams giftet seg med senere, sitter inne i teltet. Foto: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

Orkla Grube-Aktiebolag ble dannet og driften av gruvene videreført i selskapet, som hovedsakelig besto av norske og svenske eiere. Thams var direktør, og

kapitalen ble mangedoblet i hans tid som leder. Det var først i 1974 at selskapet skiftet navn til Orkla Industrier.

Etter hvert omfattet virksomheten

En plantasje tilhørende Société du Madal i Mosambik. Fire europeere ser på en gruppe afrikanere. Mannen med to hatter på hodet - en ordinær hatt oppå tropehjelm - er Christian Thams. Foto: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

andre områder enn gruvedrift, og det lever fremdeles videre som storkonsernet Orkla ASA. Thamshavnbanen er i dag en museumsjernbane som går mellom Orkanger og Løkken Verk.

Nasjonsbygger

Thams viste samtiden hva han var i stand til gjennom sine prosjekter, og var som industrileder en av nasjonsbyggerne i det nye Norge etter 1905.

Bidraget hans kom gjennom modernisering og industrialisering av utkantsamfunnet i Trøndelag. Forretningsforbindelsene hans var noen av datidens

mektigste menn i norsk og nordisk næringsliv, og han mottok en rekke norske og utenlandske ordener for sitt virke.

Inn i Afrika

Men Thams var også en aktiv deltaker i koloniseringen av Afrika gjennom sitt virke som plantasjejeeier.

Christian Thams forsto tidlig nettverkets betydning for å oppnå resultater. Et møte i Trondheim i 1907 med prins Albert 1. av Monaco førte til et langvarig vennskap og forretningssamarbeid. Utgangspunktet var en felles interesse for jakt, fiske og naturopplevelser, men de hadde

også sammenfallende interesser når det gjaldt entreprenørskap og forretninger.

Bekjentskapet med prinsen ble starten på en ny karriere i Afrika og slutten på suksessrike år i Trøndelag. Thams avviklet sine forretninger i Norge og gikk i samarbeid med Albert for å utvikle handels- og plantasjeselskaper i Afrika.

I 1911 opprettet de selskapet Société du Madal. Selskapet ble registrert i Monaco, hadde hovedkontor i Paris og produksjon i Mosambik, den gang en portugisisk koloni. Målsettingen var industriell plantasje-drift med produksjon av kopra (tørket fruktkjøtt fra kokosnøtt) og ulike

tropiske nyttevekster som hardtre (for eksempel ibenholt), mais, sesam og kautsjuk (gummi).

Ferdighus i Kongo

Afrika var for øvrig ikke et ukjent forretningsområde for Thams. Hans første engasjement på kontinentet kom allerede i 1889, da han som arkitekt fikk i oppdrag å tegne en representasjonsbolig til Fristaten Kongos utenriksminister. «Fristaten» ble styrt som et enevelde av den belgiske kong Leopold 2.

Thams' bygg ble levert som «ferdighus» fra familiebedriften på Orkanger. Fra

Christian Thams med datteren Inger Christine (Vesla), som han fikk i 1925 sammen med sin ektefelle nummer to, Mathilde (Matty).

Foto: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

Paris ledet Thams etter hvert flere selskaper i Øst- og Vest-Afrika, og mot slutten av 1920-tallet tre gruveselskaper i Etiopia.

Dette neshornet skjøt Thams i juni 1914 i Serengeti, et område som strekker seg fra Tanzania og inn i Kenya. Neshornets hode henger i biblioteket på Bårdshaug herregård i Orkanger.

«De er sorte, av kafferracen, helt underlagt selskapets styre og betaler skatter m.v. til dette.» Christian Thams

Noen afrikanere bærer Christian Thams i en såkalt machila ved en strand i Mosambik i 1914. Legg merke til skyggen av fotografen, som trolig var nevøen Marentius Thams (1894–1940).

Foto: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

Men det viktigste handelsselskapet var Sociéte du Madal.

Tusenvis av arbeidere

Prins Albert var største aksjonær i Sociéte du Madal og Thams den nest største. Thams var styreleder og direktør, og sørget for at også andre skandinaviske kapi-

talister som svenskene Knut og Marcus Wallenberg samt norske Thomas Fearnley og Fritz Treschow kom inn på eiersiden. Sociéte du Madal rådet ikke bare over landarealer, men også over en befolkning på omkring 40.000 afrikanere – med andre ord en svært stor arbeidsstyrke. Selskapet som Thams styrte, fungerte nærmest som en stat i staten.

Med sitt engasjement og deltagelse i handelsselskap og kapitalsterke nettverk var både han selv og flere norske og svenske entreprenører sterkt involvert i kolonialismen. Christian Thams hadde kontroll over tusenvis av menneske på plantasjene. I et intervju med lokalavisen Søndre Trondhjems Amtstidende i 1912 fortalte han om sitt arbeid i Mosambik og arbeiderne der:

«De er sorte, av kafferracen, helt underlagt selskapets styre og betaler skatter m.v. til dette.»

Folk ble forflyttet

I en rapport som nyhetstjenesten Norwatch publiserte i 2000 om Sociéte du Madal, blir det hevdet at selskapets raske ekspansjon når det gjaldt kokospalmer kom i konflikt med lokalbefolkningens tradisjonelle bruk av områdene.

Det ble vist til at plantasjene reduserte lokalbefolkningens jordbruksareal, og at befolkningen ble forflyttet til et reservat

En løve slo ham i bakken og bet tak i låret hans for å bære ham bort

med mindre og noen ganger dårligere jord. Dette er et klassisk eksempel på hvordan kolonimakten tok seg til rette overfor dem som bodde der fra før.

Det kan også forklare sultproblemene som Sociéte du Madals årsmelding for 1918 omtalte. Norwatch-rapporten hevder også at lokalbefolkningen på ulike vis fikk det vanskeligere frem mot 1930-tallet. Dette til tross for at myndighetene i Mosambik hadde besluttet å trygge befolkningens rettigheter, blant annet ved å registrere områdene de dyrket. Arbeidet ble ikke fulgt opp, og forholdene for folk i området ble ikke merkbart forbedret.

Skatt som tvangsarbeid

Christian Thams og Sociéte du Madal ekspanderte ved å kjøpe opp både større og mindre landområder fra andre kolonister.

Generelt skattet befolkningen til Madal-selskapet i områdene som det disponerte over. Beskatningen var dels betaling og dels tvungent arbeid på landeiendommene. Etter hvert ble beskatningen bare tvangsarbeid – 180

dager årlig omkring 1920.

I kildematerialet som er gjennomgått om Sociéte du Madal, er det ingen opplysninger utover det at befolkningen betalte skatt til selskapet, som på sin side hadde visse forpliktelser overfor portugisiske myndigheter. Det kan likevel ikke være tvil om at selskapet var den reelle kolonimakten i området, ifølge biografien *Fenomenet Thams* av historiker Elsa Reiersen.

Tapte mot fetteren

Etter at fyrst Albert 1. døde i 1922, fikk Thams massiv kritikk fra skandinaviske eiere i Sociéte du Madal. De syntes ikke han hadde ivaretatt interessene deres godt nok.

Spesielt fetteren Carl Selmer følte seg svært dårlig behandlet. Han hadde kjøpt aksjer av Thams for 200.000 franc og funnet ut at Thams hadde fått disse for halve prisen. Saken endte i Høyesterett, der Thams tapte. Han ble dømt til å tilbakebetale 120.000 kroner, men aksepterte ikke dommen. Han valgte derfor å holde seg borte fra Norge i stedet for å betale.

Slått ned av løve

Thams kombinerte sine forretningsreiser og plantasjeinspeksjoner i Afrika med storviltjakt. Helt fra barndommen hadde han drevet med jakt og fiske i Orkdalen. Der hadde han kjøpt Songli-gårdene og jaktrettigheter på til sammen 90.000 dekar. Thams utviklet stedet til et natur- og jaktområde hvor det ble drevet aktivt viltstell, og hvor han inviterte venner og forretningsforbindelser fra inn- og utland til eksklusiv jakt.

Under en to måneders jakteekspedisjon i Kenya ble Thams overfalt av en skadskutt løve som slo ham i bakken og bet tak i låret hans for å bære ham bort. Men Thams var for tung, løven slapp taket og forlot ham blødende på bakken. I alt fikk han 15 bitt på kroppen.

I tillegg til jaktlaget besto ekspedisjonen av 180 afrikanere som sørget for transporten og komforten til jaktlagets medlemmer. Thams ble fraktet på et lasteplan i ni dager gjennom bushen før de omsider nådde Nairobi. Det tok flere måneder før sårene grodde, og han ble aldri helt kvitt smertene.

Jakttrofeer fra Afrika ble brakt til Norge, og de pryder fortsatt vegger i hans hjem på Bårdshaug i Orkanger.

Kilder:

Elsa Reiersen: *Fenomenet Thams, Aschehoug, 2006*
Bårdshaug herregård – jubileumsutstilling, 2018
Store norske leksikon

1790: Oppfinneren Samuel Hopkins innvilges det første patentet i USA etter at president George Washington signerte loven 10. april. Hopkins får patent på en prosess for fremstilling av pottaske (kaliumkarbonat), som er brukt til produksjon av bl.a. såpe, glass og krutt.

1954: Verdens nest høyeste fjell, K2, på grensen mellom Pakistan og Kina (8611 moh.), bestiges av en italiensk ekspedisjon. Det første forsøket på å beseire K2 fant sted allerede i 1902.

1834: 11 måneder etter at det britiske parlamentet vedtok «Slavery Abolition Act», avskaffes slaveriet i hele imperiet. 800.000 afrikanske slaver i de karibiske koloniene, Sør-Afrika og Canada blir fri.

1944: Det er fra i dag forbudt å selge damestrømper, herunder også sportsstrømper. De siste dagene har det vært lange køer utenfor forretningene.

1981: «Ladies and gentlemen: Rock and roll.» Med disse ordene åpner MTV («Music Television») verdens første 24-timers musikkkanal på fjernsyn. Den første videoen som spilles, er «Video Killed The Radio Star» med den britiske synthpop-duoen The Buggles.

Kong Christian 1. innledet danske-tiden med huset Oldenburg på tronen. Han var norsk konge frem til sin død i 1481.

en teknisk feil i motorvognen. Fem personer omkommer i den voldsomme brannen, og 17 blir brakt til sykehus med alvorlige brannskader.

31
juli

1
august

2
august